

EIZENSTEIN EMLÉKEZETE

A Szovjet Filmművész Szövetség impozáns rendezvénysorozattal emlékezett a *Patyomkin páncélos* alkotójára, a filmesztétika egyik megteremtőjére, a felülmúlhatatlan filmpedagógusra, a huszas évek filmforradalmának vezérére (Eizenstein 75 évvel ezelőtt született, szíve pedig negyedszázada szűnt meg dobogni). Az ünnepek — a filmmel kapcsolatosak is — általában két véglet között hullámzanak: a szóonkok gyakran vigyázzálásba merevedve idézik a múlt nagyjait, de az is előfordul, hogy illúzióromboló szándékkal közelednek az örökséghez,

minduntalan az intimitások fátylát libbentgetik félre s megfélekedznek az alkalomhoz illő tiszteletéről. A moszkvai találkozók szervezői valamennyi buktatót elkerülték s arra ösztönözték a megjelenteket, hazaiakat és külföldieket, az elmélet és a gyakorlat munkásait, veteránokat és „mindig újakat” egyaránt, hogy templomi áhítat és hazug szépelgés, fojtogató tömjénfüst és erőltetett eredetieskedés nélkül vegyék számba a roppant eizensteini életmű tanulságait, mindenekelőtt a művek és a tételek időszerűségének eredőit.

Mintha a szovjet film-

történet lapjai elevelednének meg a Dom Kino termeiben: az ünneplők tömegében itt látni a kor- és fegyvertársakat, a tanítványokat, az Eizenstein-hagyatékek legjobb örököseit. Viktor Sklovszkij széles mosollyal dedikálja az évforduló előestéjén napvilágot látott Eizenstein-kötetét (e sorok írójának ezekkel a szerény szavakkal: „Egy embertől, aki nagyon szereti Magyarországot”); Abram Room fiatal kollégákkal beszélget; Trauberg megilletődve áll az egyik hatalmas Eizenstein-tabló előtt; Hohlova, Kulesov felesége éppen ismerő-

Hans Richter német rendező, Eizenstein és Balázs Béla
— 1929-ben, tengerparti üdülésen

Prokofjev és Eizenstein 1944-ben

sét üdvözlő; Mark Donszkoj a rá annyira jellemző széles gesztusokkal magyarul. Az emlékünnepe első mozzanata: Rosalj megnyitja az érdekes dokumentumokból összemontírozott kiállítást, melynek sokszínűségét és változatosságát nehéz szavakkal érzékeltetni. Munkafotók tömege. Eizenstein a kamera mögött. Felvételek a próbákról. Színek, vonalak, harmóniák a papíron. Találkozások ott-hon és külföldön. Eizenstein a katedrán. Intim pillanatok és a nyilvánosság előtti szereplés beszédes fotográfiái. A kiállításról mindenki a hatalmas vetítőbe siet: a mosolygó Eizenstein fényképe alatt Szergej Jutkevicz egymás után adja meg a szót az emlékezőknek. Sklovszkij a „soha nem feladni” eizensteini következetességet hangsúlyozza, mint meghatározó jelen-

tőségű művészi-világnézeti hitvallást; a színész Kadocsnyikov a rendező emberi portréját vázolja fel néhány mondatban, felelevenítve a *Rettegett Iván* forgatásának derűs mozzanatait; Jurenjev a kritikus Eizensteinről, Dovszenko *Zvenyigorá*-jának értő elemzőjéről mondott elismerő szavakat. A főiskolai tanítványok nevében Rosztoczkij beszélt. Hangsúlyozta: Eizenstein személyében harmonikusan egyesült a művész és a nevelő, az átadó és a befogadó, a filozófus és az agitátor. Könnyen felismerte a másik emberben rejlő talentumot (ez — Sztanyiszlavszkij szerint — a tehetség egyik fontos ismérve). Ötletei valósággal szikráztak, de másokat is szívesen meghallgatott. Elsősorban a gondolkodó-kétkelő embereket szerette.

A másnap megrendezett konferencia alapkérdése — szinte min-

den felszólaló e problémákör valamelyik vetületét érintette — az eizensteini hagyomány folytonosságának és modernségének értelmezése volt. Jurenjev, a kollektivium vezetője a *Patyomkin*-tól a *Rettegett Iván*-ig vezető út gondolati pilléereit és a kifejező eszközök gazdagítására irányuló törekvéseket vette számba. Eizenstein folyton megszegte a normákat, hogy új normákat teremtsen — állapította meg a jeles teoretikus —: soha semmit nem kanonizált, a belső monológgal, a vertikális montázssal, a színnel stb. folytatott kísérletei a totális ábrázolás szolgálatában álltak. Eredeti megfigyelésekkel kapcsolódott Jurenjev referátumához Ulrich Gregor, a jelenleg Nyugat-Berlinben tevékenykedő filmtudós, a Magyarországon is megjelentetett filmvilágtörténet társszerzője, aki a legfrissebb irányzatokban és alkotásokban fellelhető „eizensteini” motívumokat és hatásokat mutatja ki (példatárában egyebek között Resnais, Romm, Godard, Jancsó, Kluge és Alvarez-művek szerepeltek). Gregor rámutatott a közönnyel való kapcsolat megteremtésének, az érdeklődés felkeltésének, a „sokkolás-intenzitás” növelésének fontosságára. Eizenstein a nézőt valósággal aktivizálta, állásfoglalásra kényszerítette, a szovjet rendező tehát a mostanában annyiszor emlegetett művész—közönség párbeszéd egyik élharcosa volt.

Jelenet A jégmezők lovagja című filmből

Több előadás Eizenstein utóéletéről szolt. Jamada a *Patyomkin* japán hullámverésének sajtóosságait elemezte, Pitera a lengyel Eizenstein-kultusz kialakulásának körülményeit tárta a hallgatók elé, a magyar beszámoló a huszas évek dokumentumait, a Nyugat, a 100%, a Korunk kritikai visszhangját ismertette. Saternyikova és a bolgár Milev Eizenstein félremagyarázóival polemizált. A szovjet kutató a Cahiers du Cinéma párfordulásának állomásait mutatta be, az utat, mely az elismerő Eizenstein-különszámoktól a denunció politikai és művészi következtetések harsány propagálásáig vezetett; Milev a francia Bazin néhány megállapításával vitatkozott. A kijevi Levin tartalmas beszámolója a filmprofesszor műhelyébe engedett bepillantást s egyszersemind okos érvekkel pukkasztotta szét a „pozitivistá Eizenstein”-legenda léggömbjét. A világból nem fogadhatunk be mindent, Eizenstein zsenije azonban, mint Levin, Pitera és mások rámutattak, szinte a teljes világot magába foglalta: nyelveket, filozófiát, történelmet, néprajzot, folklórt, művészeteket. S mindennek a leglényegét. A termékenység jellemző példája: hat vaszkos kötetben adták közre Eizenstein frásait,

A Rettegett Iván egyik jelenete

Rettegett Iván

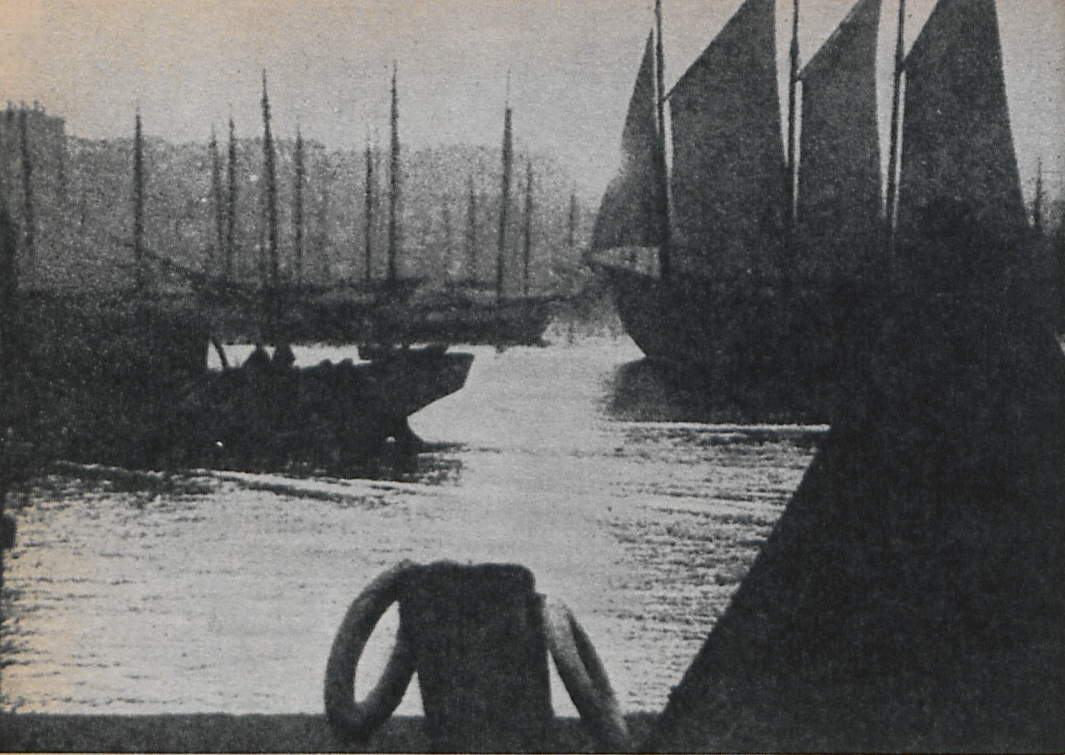
Az Október című film egyik jelenete

a forgatókönyvetek és cikkeket. Az anyag rendezése során még kb. ugyanennyi tanulmány bukkan elő — az „összes művek” ilyenformán kb. tucatnyi óriás méretű kötetet töltenek meg. Nem számítva a játékos és komoly rajzokat, a filmekhez és forgatókönyvekhez készített vázlatokat, a grafikus Eizenstein szellemsen csúfondáros és néhány vonással is jellemek, szituációk lényegét megőrkítő skicceit (a négy faksimile-album, melynek lapjain a *Retgett Iván* kompozíciótervei, színpadi ötletek és mexikói impressziók sorakoznak, könyvészeti ritkaságnak számít). Hohlova egy látszólag technikai jellegű, valójában azonban az alkotás lényegére vonatkozó problémát tett szóvá. A regény, a festmény, a zenedarab szent és sérthetetlen, egyetlen mondatát, színárnyalatát, akkordját sem szabad megváltoztatni — a film viszont, a *Patyomkin* is, a világ különböző részein más és más hosszúságú. Egyes képek a másolásnál, a vetítésnél, a ragasztásnál stb. elkallódhatnak, pedig pl. a lépcsőjelenet megfelelő ritmusát néhány kocka hiánya is megváltoztathatja.

A többnapos Eizenstein-demonstrációt a nagy érdeklődéssel várt filmbemutatók tették teljessé. A retrospekció ezúttal elmaradt (érhetően, hiszen az egybesereglettek valamennyien

Patyomkin páncélos

Patyomkin páncélos

jól ismerik a sokszor bemutatott és elemzett alkotásokat), helyette ritkán vagy először látható felvételek elevenedtek meg a vásznon. Edmund Meisel partitúráját, melyet a zeneszerző a *Patyomkin páncélos*-hoz írt, sokáig elveszettnek hitték. A mostanában előkerült hangjegy-kompozíció élő zenévé változott (egyelőre csak az utolsó tekercset szinkronizálták, Jutikevics ígérete szerint azonban rövidesen sor kerül a teljes mű „hangosítására”). Jamada a japán archívumból hozott felbecsülhetetlen értékű hradókat. Több mint két óráig tartott a szovjet—angol televíziós emlékfilm ve-

Jelenet az Október-ből

Eizenstein (középen) beállt egy jelenetet az Október forгатása közben

títése, amelynek összeállítását Alekszandrov, Lindsay Anderson és Karel Reisz végezte. A dokumentumösszeállítás, melyben a múlt és a jelen ölelkezik, páratlanul értékes: René Clair, Romm, Jutkevics, Grierson, Kulesov, Montague stb. nyilatkozatai mellett természetesen régi képek is felvillannak (találkozások, beszédek, utazások stb.). Láthatjuk valamennyi mű „fejlődéstörténetét”, beleértve a Naum Klejman által összeállított *Bezsín rétyje* című snittfilmet is.

A kítűnően megrendezett konferencia résztvevői azt a tanulságot erősítették meg, hogy Eizensteinnek soha nem szabad szoborrá változnia. Kimeríthetetlen művészete eleven erejét az

Eizenstein
1930-ban

Amerikában,

biztosítja, amit Tolsztoj- az egyszerűség nagysá-
ban is tisztelünk — a ga.
nagyság egyszerűsége és

VERESS JÓZSEF

